הביוגרפיה של משפחת אריה מאת צ'לבי משה אברהם אריה השני
פרק שלישי: התבססות משפחת אריה בווידין ונישואי אברהם אריה

תרגם מספרדית־יהודית, יוסף עוזי לוי, בן שרה נינה לוי לבית אריה.

הקדמה מאת יוסף עוזי לוי

בפרק זה נקרא על צעדיה הראשונים של המשפחה בעיר וידין שעל הדנובה, בצפון בולגריה, ועל היות בני המשפחה, כמו מרבית היהודים באותה תקופה, שומרי תורה ומצוות. נעמוד על חשיבותה של הזהות היהודית, כפי שהיא משתקפת בטקסים ובמנהגים של מעגל החיים היהודי. נראה גם את השפעתה של העברית על שפת הלדינו, וכיצד נטמעו בה מילים עבריות והפכו לחלק מן השפה המדוברת.

נתחיל להיחשף לאורחות חייהם של בני המשפחה. בפרק זה נקרא לראשונה על נישואי הבוסר שהיו נהוגים באותה תקופה: כיצד שני האבות מארסים את ילדיהם, בן ובת בני 12, מבלי לשאול לדעתם כלל; וכיצד נקרעת הילדה־הכלה ממשחקי ילדותה ומועברת לבית הורי בעלה, בארץ אחרת ובמרחק מאות קילומטרים מבית אמה, שאליו לא תשוב עוד לעולם.

המחבר, שהחל לכתוב את הכרוניקה יותר ממאה שנים לאחר האירועים המתוארים, מותח ביקורת רגישה ונוקבת על נישואי הבוסר, אף שבהמשך הביוגרפיה יתברר כי גם הוא עצמו נישא בשידוך, כשהיה בן 17 ואשתו בת 14.

כמו כן נקרא בפרוט על אורחות המסחר ועל מסעות הסוחרים בדרכים המסוכנות של אותה התקופה.

<u>תרגום עמודים 18–28, לביוגרפיה, העוסקים בשנים 1775–1782:</u>

5535 [1775] – <u>משה אריה מתבסס בווידין</u>:

על הסיבה שמשפחת אריה באה להשתקע בווידין כתבתי מוקדם יותר. וכך ניתן להבין באיזה מצב נמצאו, בהשאירם מאחוריהם את כל הרכוש שצברו במשך מי יודע כמה דורות. [רכוש] שנגזל מהם לנגד עיניהם, עד שכעת נזקקו לפת לחם. אולם הסנ' משה א' אריה, אביו של הסנ' אברם, זה שבא ראשון לסמוקוב, היה אדם פיקח ונבון מאוד וכן מאוד סבלני, ותמיד בתקווה לאל עליון, ובלי להתייאש כלל, בשלווה גדולה, הוא ניחם את כל משפחתו.

כעבור זמן קצר מאוד מהגיעם לווידין החליט הסנ' משה א' אריה, כראש המשפחה, למרות שידיו היו ריקות, להתחיל לעבוד ללא דיחוי באותו מסחר שעסק בו בווינה. וכיוון שהיה נועז ומיומן במקצועו, לווה מהחברים המועטים שרכש לעצמו בווידין סכום קטן

של כסף, שכר חנות קטנה באחד השווקים הגדולים של וידין, ועם כמות קטנה של סחורה שרכש באותו השוק בווידין התבסס בעסק.

5536 [1776]

תוך זמן קצר מאוד התחיל לרכוש קליינטים מאצולת וידין, וכולם אהבוהו מאוד וסייעו לו. הוא המשיך בדרך זו עד שעלה בידו לצבור הון קטנטן. משראה שיש בידו מעט הון, בדק את המאזן, ולאחר ששילם [את חובותיו] לכל החברים שהלוו לו כספים, שכר חנות גדולה יותר באותו השוק, ורכש הרבה יותר סחורה. וכך המשיך עוד ועוד, משכיח מליבו את שעבר עליו. כולם היו מאוחדים מאוד, גם בשוק וגם בבית, התחשבו זה בזה וכיבדו מאוד איש את רעהו, וכך חיו בנחת וגם חסכו הרבה מכל הבחינות.

5537 [1777] – נסיעות עסקים ראשונות לקושטא, תיאור הנסיעה באותם הזמנים

באותה השנה, כשהעסק שלו הלך והתרחב מִדֵּי יום, הוא כבר לא מצא בשוק של וידין את הסחורות שנדרשו עבור החנות.

הוא החליט לנסוע לקונסטנטינופול,[1] ומאותו יום ואילך החל להתכונן. וכך הצליח תוך זמן קצר לגייס סכום מסוים – כסף שצבר מן המכירות בחנות, וסכום נוסף שלווה בריבית מחבריו לתקופות ארוכות יותר. וכאשר כבר היה מוכן אצלו סכום של 2,500 גרושים, יצא בעצמו לקונס' ביחד עם סוחרים אחרים מווידין שנסעו לשם בקביעות.

מסע כזה נמשך חודשיים מכיוון שהתנועה בדרכים הייתה על סוס בלבד. לא הייתה מסילת ברזל, אף לא פַּייטוֹנים, והדרכים לא היו סלולות. היו גם הרבה שודדים בדרכים, שלא רק שגנבו את כל כספם [של הנוסעים], קרה שגם הרגו אותם. לפיכך למסע בימים ההם צריכים היו להתקבץ לפחות עשרה אנשים, ולשכור שני שומרים טורקים חמושים היטב, כך שכאשר יקרה שייפגשו בשודדים, השומרים האלה יגנו על כל הסוחרים מפניהם. בתפקידי שומרים כאלה שימשו רק טורקים, זה היה מקצועם וזו הייתה פרנסתם, ויש לומר שאכן מסרו את נפשם כדי להגן על הסוחרים שלהם כאשר אירעו היתקלויות שכאלה. אפשר היה לרכוב שמונה שעות בלבד מִדֵּי יום, כך שלקח להם 25 ימים כדי להגיע מווידין לקונס', והיו צריכים לקחת עימם מזון וכסות, כי במלונות (חאנים) לא היו מיטות, אלא הלינה בחדרי החאנים אלה הייתה על הקרקע. היו מפזרים מעט קש, מעליו פרסו את הסַגְ'אדֶה (שטיח) שלהם, ובקַייבִּי[2] (הפְּלטוֹ[3] הגדול) שלבשו מפני הגשם והקור היו גם מתכסים. אלו היו הוצאות הנסיעה: על

---

[1] במקור: **Konstantinople**. בהמשך הכרוניקה בירת האימפריה מופיעה מאות פעמים, תמיד בקיצור - Kostan, ולא בשמה היהודי קושטא. השם איסטנבול התחיל להיות רווח אצל היהודים רק ברבע השני של המאה ה- 20.

[2] מטורקית kebe, מעיל רחב, ללא שרוולים עשוי לבד גס ועבה; שטיח צמר גס, מחוספס; שמיכה כבדה עשויה צמר. הפריטים הללו משמשים לחימום או כיסוי.

[3] פְּלטו – מעיל עליון ארוך לגבר ולאישה. בהמשך תירשם המילה כפי שהיא מופיעה במקור ללא כל תרגום. כך ננהג בהמשך בשמות של מושגים, מלבושים ומאכלים נפוצים. כמו במקרה זה, הסבר מפורט לגבי המושג יינתן במופע הראשון שלו ובאמצעות היפר קישור.

שכירת הסוס שילמו גרוש אחד ליום. עבור שנת הלילה, האוכל לסוס והלינה לנוסע בחדר – על הכול [שילמו] חצי גרוש. בסך הכול עלתה להם הנסיעה כולה 125 עד 150 גרושים.

5538 [1778]

בשנת 5538 [1778] הגיע לראשונה לקונס', ובתוך ימים ספורים ערך את כל קניותיו ושב לווידין, מרוצה מאוד ממסעו, שכן בתוך זמן קצר מאוד מכר את רוב הסחורה שהביא איתו. היות שהמסע שערך לקונס' היה מוצלח, התחיל להיערך שוב לנסיעה שנייה, גם היא לקונס' כמו הקודמת. ובנסיעה שנייה זו, בכל עיר שעבר, רכש לעצמו הסנ' משה א' חברים רבים שהזמינו אותו ללון ולסעוד בביתם. הסנ' משה היה איש בעל הופעה מרשימה מאוד, והיה גם מלומד ומשכיל מאוד בתלמוד ובכל לימודי הקודש האחרים. כמה מאותם חברים, שגם הם נהגו לנסוע לקונס' לרגל עסקיהם, הצטרפו אליו והיו נוסעים יחד, ובדרך זו הִתמיד.

5539 [1779] – משה אריה מארס את בנו אברהם לבכורה בת יוסף נבון מאדירנה

באחת מנסיעותיו הגיע לאדריאנופול,[4] לראות אם ימצא סחורות כלשהן לקנייה שתהיינה בעלות ערך עבורו. סוחר מסוים ממשפחת נבון, שנודע לו שאותו הסנ' משה א' אריה שוהה באדירנה, יצא בעצמו לחפשו כדי להכיר אותו, כיוון שכבר שמע מחבריו על המוניטין שלו. הוא הביאו לביתו, החזיק בו שלושה ימים כאורחו, והשניים היו שבעי רצון מאוד. ואגב שיחתם עלה על דעתם העניין לבוא בקשרי מחותנות. וכך הגיעו להסכמה שסנ' נבון ייתן את בִּתו ככלה לבנו של הסנ' משה א' אריה, שהוא הסנ' אברהם אריה ה-I, הראשון שבא לסמוקוב. והסנ' משה אריה נתן לכלה מתנות, ובלילה ההוא שמחו ועלזו. שמה של הכלה היה בכורה.[5] בהסכמת שני הצדדים דחו את סידור האירוסין הרשמי עד אחרי שובו של סנ' משה מקונס', וזה, מרוצה מאוד מן הקִרבה המשפחתית החדשה, יצא לדרכו לקונס', משאיר מתנות בכסף למשרתי הבית ולכל הילדים.

5540 [1780]

כשסיים סנ' משה א' אריה לערוך את קניותיו בקונס', הייתה זו כבר שנה חדשה – שנת 5540 [1780]. הוא הגיע לאדירנה וירד היישר לביתו של קרוב משפחתו החדש, סנ' נבון, שם התקבל במאור פנים. ולמוחרת בבוקר ערכו את הטקס על פי מנהג אדירנה,

---

[4] במקור Andrinople. רק כאן היא קרויה בשמה הרומי אדריאנופול, ובהמשך הכרוניקה היא נקראת, לפי המקור, בשמה הטורקי **אדירנה** ולעיתים **אנדירנה**.

[5] כאן הוא המקום היחיד בו היא קרויה בשמה ולא בשם חיבה – Behora. מכאן ואילך היא נקראת תמיד **בוליסָה בוכורו** ובקיצור Bu. Buhuru, זאת על פי החלטתו המוצהרת של המחבר לקרוא לגיבוריו בשמות שכינו אותם קרוביהם בימי חייהם. בוליסָה הוא שם פרטי נוסף, כפי שטוען ננסן ניסים אריה בן המשפחה שחקר בעצמו את תולדותיה. בוליסָה הוא גם תואר שפירושו גברת, אישה כבודה, אישה מבוגרת, רעיה. בוכורו היא צורת חיבה מקובלת לשם בכורה.

בהשתתפות חכמים רבים (במקור: Hahamim, הם הרבנים הספרדים) ששרו פזמונים רבים,[6] והפקידו [שטר] קניין (במקור: kinian) כנהוג, וסנ' משה אריה שוב נתן לכלה מתנות. ובערב ערך סנ' נבון קבלת פנים שאליה הזמין אדונים רבים מהנוֹטַבּלֶס של העיר,[7] מכיוון שהיה גם הוא מהנוֹטַבּלֶס של אדירנה. נכחו הרבה צַ'לגיס (תזמורות / נגנים), חזנים רבים שרו ושמחו, וכולם שמחו ועלצו לקורת רוחם של שני הצדדים.

תנאֵי האירוסין היו שהוא [סנ' אריה] ייתן סכום של מאה גרושים קוֹנטָדוֹ וגם אֶשוּגָר[8], לפי כבוד אבי הכלה, והוצאות הנסיעה להבאת הכלה לווידין יהיו מצד הכלה, גם הן בסכום של כמאה גרושים, כי [סכומים] אלה היו נדיבים. הכלה הייתה בגיל 13 שנים וגם החתן היה בן אותו גיל. לפי מנהג אדירנה כלה זו הייתה כבר בגיל מאוד מבוגר לאירוסין, כי על־פי מנהג אדירנה את הכלות היו צריכים לארֵס בגיל שמונה וכך גם את החתנים. והם היו מאורסים במשך חמש ושש שנים, עד שהגיעו לגיל הנישואין, **וכך התרחשו כל מיני צרות**.[9]

הכלה הייתה בוגרת ויפה, ידעה קרוא וכתוב, הייתה בריאה וחסונה מאוד. היא הפגינה כבוד רב להוריה ומזג טוב, והייתה מחונכת היטב.

5541 [1781] – אורחות החיים בווידין, לימוד השפה התורכית.

בשנת 5541 [1781] המשיך סנ' משה א' אריה להרחיב עוד ועוד את עסקיו בחנותו בווידין. כל המכירות שעשה היו במזומן ובקמעונאות. הם לא ידעו את השפה הטורקית וסבלו מכך בהתחלה, אבל אחר כך לקחו להם למורה יהודי אחד שילַמדֵם את יסודות השפה הטורקית, וכך גם עשו הנשים. כולם היו פיקחים מאוד, ותוך זמן קצר התחיל [סנ' משה א' אריה] לתת מעט הסברים לטורקיות שבאו אליו לחנות כדי לקנות את הבגדים מן האופנה החדשה שהביא מקונס'. מאוחר יותר, כאשר החלו לבוא לחנותו גם כמה מהבֵּיים הטורקים,[10] זה הביא אותו לשכור מורה טורקי ולקחת שיעור בכל [יום ו]יום, כך שבתוך שנה ידע גם לדבר היטב וגם לכתוב.

מכך הוא הרוויח, כי החל לבקר אצל הטורקים בימי שישי, שכן כך היה מנהג הטורקים: לבקר זה אצל זה,[11] ובדרך זאת לרכוש השפעה. כפי שכבר סופר, סנ' משה א' אריה היה בקי בתלמוד ונעים שיחה. והטורקים, שהוא נעם להם מאוד, הזמינו אותו, והוא

---

[6] **פזמונים** – **(pizmonim)** מונח כללי בכרוניקה למגוון פיוטים, מזמורים ושירי מסורת, בעיקר בהקשרים ליטורגיים ובשמחות משפחתיות. לפי בוניס גם – hymn מזמור, שיר, המנון, תפילה.

[7] אדם נכבד ובעל מעמד בקהילה. כאשר נכתב ברבים 'נכבדי העיר', הכוונה היא בדרך כלל לנכבדי הקהילה היהודית של העיר. לפעמים ייכתב גם כשם תואר: רם מעלה, נכבד, אציל, גביר.

[8] אנו נדרשים כאן לתרגם שני מושגים מתחום מנהגי הנישואין, המרכיבים יחד את **הנדוניה** שמעניקה משפחת הכלה למשפחת החתן. **Achougar** – נדוניית כלי הכלה, כלומר הנדוניה בעין: מצעים, כיסויים, ציפות, רקמות, בדים ובגדים. **Kontado** – הנדוניה במזומן: סכום הכסף שנקבע בתנאים.

[9] במשפט זה שאינו מודגש במקור, המחבר חורג מהסיפור ומעביר ביקורת קצרה ונוקבת על תופעת נישואי הבוסר באותם הזמנים. זוהי דרכו של המחבר בעשרות רבות של משפטים מוסגרים העוסקים בנושאים חברתיים.

[10] ביי, תואר אצולה תורכי (השני בחשיבותו, בין פאשה לאגא); תואר הניתן לאדם נכבד. בתורכית, אדון, ג'נטלמֶן, נכבד. בכרוניקה בד"כ ברבים, בא לציין את האדונים הטורקים, נכבדי העיר.

[11] הנוהג לצאת לבקר את הנכבדים הטורקים בימי שישי, יום השבתון המוסלמי, חוזר פעמים רבות בכרוניקה, ומהווה מרכיב חשוב בביסוס מעמדם של בני אריה בקרב המעמד השליט.

לימד אותם דברים רבים על התלמוד. הוא קיבל [מהם] הגנות והקלות רבות עבור עסקי החנות שלו, ולקח מהם המלצות לכמה בֵּיִים בקונס'.

בבית, הנשים יצאו לבקר ואירחו מבקרות בכבוד גדול. הגברים היו דתיים, בוקר וערב התפללו במניין בבית הכנסת. הם אכלו והתלבשו היטב, ואהבו מאוד לבלות עם חבריהם. הם לא נהגו לשבת בבתי קפה וגם לא בבתי מרזח.

5542 [1782]

בשנת **5542 [1782]** סנ' משה א. אריה השיב אליו לחנות את שני בניו הגדולים, שלמדו תלמוד בבית מדרשו של הרב של וידין, והוא, אביהם, נתן להם שיעורים בערב בבית. אלה היו הבן הגדול שמואל והבן השני יצחק. את השלישי, הוא אברם הראשון, זה שבא ראשון לסמוקוב, השאיר בבית המדרש כדי שילמד גמרא.

חתונת אברהם

סנ' משה א. אריה החליט לערוך חתונה לבנו אברהם. היות שתכנן את הנסיעה לקונס' כדי לרכוש סחורה עבור החנות, בעוברו דרך אדירנה עמד **'לבקש חתונה'**,[12] מתוך כוונה שכאשר יחזור מקונס' ייסעו ביחד הוא והכלה. בימים ההם היה נהוג **שהקוֹנספוּאֶגרוֹס**[13] נשלחו להביא את הכלה. היו נותנים לכלה את מה שנקרא **'קידושי הדרך'**. כלומר, החתן היה מפקיד בידי בן משפחתו הבכיר ייפוי כוח על מנת לפטור את אבי הכלה מן האחריות על סיכוני הדרך, כל זאת לגבי סיכונים כלשהם שעלולים לחול על הכלה בלבד. סנ' משה גם הכין את כל צורכי החתונה, דהיינו כל המזון, המלבושים לכולם ועוד כל מה שנחוץ לחתונה. ובאותו הזמן גם כתב מכתב למחותן ויידע אותו על החלטתו, ועל כך שלא שלח **הקוֹנספוּאֶגרוֹס** [להביא את הכלה] אך ורק כדי שלא להשית על משפחת הכלה את ההוצאות הנקובות בתנאים, ולפיהם ההוצאות על הבאת הכלה יהיו על חשבון אבי הכלה. סנ' משה לא דרש מסנ' נבון הוצאות אלה, ואף לא את ההוצאות עבור עצמו.

מקץ ימים מעטים סנ' משה א' אריה, שהיה מוכן לצאת לדרך, הן מבחינת עסקֵי החנות הן מבחינת ההכנות לחתונה, יצא לקונס', וכאשר הגיע לאדירנה **'ביקש חתונה'.** המחותן סנ' נבון הסכים, והבטיח לו שכאשר יחזור מקונס' כבר יהיו הוא והכלה מוכנים לצאת איתו לדרך. ואחרי שהות של יומיים באדירנה, יצא סנ' משה לקונס'.

כעבור כחודש, סנ' משה א' אריה, לאחר שהשלים את רכישותיו בקונס', ירד לאדירנה, ואחרי ששהה בה שלושה ימים ערך המחותן מעין חצי חתונה. הוא הזמין את קרובי

---

[12] במקור - Boda demandar :ביטוי זה מופיע פעמים רבות בכרוניקה. האירוע מתרחש חודשים או לעיתים שנים אחרי טקס האירוסין וקביעת התנאים, שבו מועד הקידושין לא נקבע במדויק. ולכן, לאחר זמן רב, לפי המנהג, אבי החתן בא לבית הכלה על מנת לדרוש מימוש האירוסין ולקבוע את סידורי הקידושין ומועדם. לפי המנהג הקידושין נערכו תמיד בבית החתן

[13] מחותנים : 1. הורי משפחת החתן או הכלה, כפי שהם נקראים בפי בני משפחת הצד השני. 2. שם קיבוצי לכל בני משפחת הכלה/החתן כפי שנקראים בידי בצד השני. 3. המחותנים המלווים – משלחת הכוללת את בני משפחת החתן וחברים, הנשלחת, לפי המנהג, לעיר מגורי הכלה כדי ללוות ולהוביל את הכלה לחתונתה בבית החתן.

משפחתו שבאדירנה, כיבד אותם באוכל, ושמחו עם הכלה בשירה וריקודים, וגם הכלה הזמינה את חברותיה. ואחרי זה יצאו לדרכם, אביה ואימה של הכלה ושתי נערות ממשפחתם, ללוות את הכלה. הם הכינו את כל צורכי המזון וגם שכרו טורקי חמוש שישמור עליהם בדרך, ושני הצדדים יצאו לדרכם שמחים וטובי לב. המסע, הן לגברים הן לנשים, היה ברכיבה על סוסים. ובהגיעם לווידין יצאה לקראתם כמעט כל העיר, כי בווידין הבאת כלה ממקום רחוק כל כך נחשבה חידוש מופלא ביותר.

משהגיעו מן הדרך בריאים ומרוצים נחו יומיים, וביום רביעי נערכו הקידושין בביתו של סנ' משה א' אריה, בנוכחות חזנים רבים ומוזמנים רבים שכובדו כולם במיני מרקחות, ושמחו ונהנו מן הניגונים שנוגנו. גם בערב הזמינו רבים מן הנוֹטַבּלֶס וכן קרובים וחברים מן העיר, ואכלו ושתו ושמחו ביחד, וכך עשו כל שמונת ימי החתונה. כאשר תמו אלה, אירחו את המחותנים בבית שמונה ימים נוספים. משחלפו גם אלה, לא רצו [המחותנים] להישאר עוד. הם נפרדו לשלום איש מרעהו בהבעת תודה ושביעות רצון, ובירכו אלה את אלה. האב והאם חיבקו את הכלה בדמעות זורמות מעיניהם, בירכו אותה באלפי ברכות ויצאו למסעם מרוצים. ואותה בכייה שבכו האב והאם, הוסיפה גם הכלה לבכות עוד שבוע שלם.

על כך שהורי הכלה בוכים כאשר משאירים אותה בבית החתן, עלינו לשאול שאלה!

היות שהתופעה קיימת ככלל עם כל הכלות, למה זה? מדוע לא נעשה האיחוד הזה באופן רגוע ומסודר? הן מנקודת מבטו [של צופה מן הצד] קרובי הכלה בוכים כי נקרע מהם נתח מבשרם ואינם יכולים להשיב אותו, ואילו הורי החתן שמחים כאילו חטפו תכשיט יקר. כל המתעניין בשאלה זו, כאשר ילמד אותה היטב – שיענה!